

Blanka Bogunović¹, Jelena Dubljević¹, Nina Jovanović¹
Fakultet muzičke umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu
bbogunovic@rcub.bg.ac.rs

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.98-113

Originalan naučni rad

MUZIČKI DAROVITO DETE: EPILOG

Apstrakt: Potencijal muzički darovitog deteta tokom razvoja prerasta u kapacitet umetnički oformljene ličnosti. Tada se, u velikom broju slučajeva, darovitost/kreativnost preusmerava iz domena, prvenstveno, ličnog ispoljavanja u domen obrazovanja, negovanja i podsticanja novih generacija darovitih. Sagledavajući dugoročno razvoj talenta, od trenutka kada je uočen do trenutka kada se odrasla osoba suočava sa neophodnošću da se integriše u profesionalne muzičke i životne tokove, pitamo se, da li obrazovanje, a pre svega vaspitanje mladih talenata, obezbeđuje potrebna znanja i veštine? Da li ishodi obrazovanja darovitih imaju "ekološku valjanost" i obezbeđuju mogućnost adaptacije na različite zahteve i uslove rada u savremenim, promenljivim društvenim uslovima? U kojoj meri je prisutno "doživotno usavršavanje" koje bi moglo da obezbedi fleksibilnost u prilagodavanju tržišnim okolnostima? Odgovore na ova i druga pitanja tražili smo u okviru *eksplorativnog istraživanja* kojim smo ispitivali očekivanja, stavove i vrednosne procene profesionalnih muzičara o obrazovanju talenata. Imali smo za *cilj* da ispitamo: (1) relevantne činioce sticanja kompetencija za pedagoški, izvođački i stvaralački rad; (2) stepen lične i profesionalne (samo)ostvarenosti u postojećoj društveno-ekonomskoj situaciji i (3) nivo i oblike dugoročnog stručnog i profesionalnog razvoja i usavršavanja nastavnika. *Uzorak* čini 65 nastavnika srednjih muzičkih škola i Fakulteta muzičke umetnosti. *Upitnik* je konstruisan za potrebe istraživanja, *obrada* podataka izvršena je kvantitativnom i kvalitativnom analizom. Rezultati ukazuju da se tokom studiranja uglavnom stiču kompetencije za izvođenje, pedagoški i stvaralački rad. Unutrašnji činioci, bez obzira na otežavajuće društveno-ekonomske okolnosti glavni su pokretači profesionalnog razvoja. Sistem i program je još uvek tradicionalan, nedostaje fleksibilnost i inovativnost, i u ovom trenutku ne obezbeđuje transferabilne veštine i znanja. Još uvek je prisutna orijentacija "jedan posao za ceo život", što odražava izvesnu rigidnost i konzervativnost sistema, a koja je moguće i nametnuta otežanim društveno-ekonomskim okolnostima, ali i niskim nivoom muzičke kulture u društvenom okruženju.

Ključne reči: muzička darovitost, ishodi muzičkog obrazovanja, kompetencije, "doživotni razvoj".

Potencijal muzički darovitog deteta tokom odvijanja sukcesivnih razvojnih etapa (Bloom, 1985; Jorgensen, 2003) prerasta u kapacitet umetnički oformljene ličnosti, kada se, u velikom broju slučajeva, darovitost/kreativnost preusmerava iz domena ličnog ispoljavanja u domen obrazovanja, negovanja i podsticanja novih

generacija darovitih i formiranja profesionalne i lične karijere u jednom drugačijem domenu bavljenja muzikom. Jasno je da su vrhunski nivoi dostupni malom broju profesionalnih muzičara kod kojih je postignut optimalan sklop muzičkih, psiholoških i sredinskih činilaca (Bogunović, 2008). S druge strane, postoji velika grupa onih koji postižu vrlo visoke i visoke rezultate, ali nisu izuzetni. No, kada se, posle završavanja formalnog muzičkog obrazovanja, svi oni nađu na «otvorenim vratima profesionalne karijere» koja uključuje i psihološku i životnu karijeru, pokazuje se da dotadašnji fokus na sticanju kognitivnih i funkcionalnih kompetencija (teorijskih i konceptualnih znanja i muzičkih veština) ne obezbeđuje dovoljno ličnih i profesionalnih kompetencija za "život u realnosti". Iskustvena analiza ukazuje na to da veliki broj talentovane dece kojima su se mnogi divili i podržavali tokom adolescencije i tokom studija, odjednom postaje "nevidljiv ili teško vidljiv".

Sagledavajući dugoročno razvoj talenta, od trenutka kada je uočen do trenutka kada se odrasla osoba suočava sa neophodnošću da se integriše u profesionalne i životne tokove, pitamo se, da li obrazovanje, a pre svega vaspitanje mladih talenata, obezbeđuje neophodna znanja i veštine, a pre svega podršku i u periodu kada oni prestaju da budu interesantni kao "čudo od deteta". Da li ishodi obrazovanja darovitih imaju "ekološku valjanost" i obezbeđuju mogućnost adaptacije na različite zahteve i uslove rada u savremenim, promenljivim društvenim uslovima? Da li obrazac stalnog vežbanja, učenja, napredovanja i stremjenja ka visokim ciljevima, vaspitavan tokom mnogih godina školovanja, opstaje i u profesionalnom periodu? Da li pospešuje dalji razvoj u skladu sa konceptom "doživotnog usavršavanja" i obezbeđuje fleksibilnost u prilagodavanju tržišnim okolnostima? Ili se zadržava u postojećim okvirima?

Dakle, to je momenat kada počinje upitanost o ishodima obrazovanja muzički darovitih. Naime, tradicionalno uspostavljen kurikulum visokog muzičkog obrazovanja je pre svega usmeren na "klasičnu umetničku" muziku i obrazuje mlade talente za solo, orkestarsko i kamerno izvođenje i za rad u različitim teorijskim disciplinama, najčešće u nastavi. Mali broj izuzetnih uspeva da opstane u domenu solo karijere, čak i u evropskom okruženju gde je muzička kultura razvijenija i društveno podržana. U našoj sredini mesta u orkestrima su popunjena i njihov broj je ograničen, tako da

se obim izbora za profesionalnu budućnost smanjuje. Stoga se često dešava da permanentno visoki zahtevi za vrhunskim (izvođačkim) veštinama, nisu opravdani u profesionalnoj realnosti, jer se posle završavanja fakulteta većina mladih muzičara zapošljava u školama gde rade kao nastavnici, što zahteva dramatičnu promenu fokusa njihovog interesovanja ka drugima, do tada okrenutog ka sopstvenim procesima (Kemp, 1996). Ova promena, na koju su oni često nepripremljeni (psihološki i metodički) izaziva stres i dovodi često do psiholoških problema u početnom periodu.

Nalazi istraživanja ukazuju na relativne razlike u tempu i fazama razvoja izvođačke i pedagoške karijere (Manturzevska, 1990, 1995) i potkrepljuju razmišljanja o problemima vezanim za koliziju između očekivanja i realizacije. Profesionalni razvoj izvođača počinje koncertnom karijerom (posle mladalačkih uspeha) nakon koje nastupa faza vrhunca u ovladanosti instrumentom i usmerenost na ekspanziju muzičke karijere (25-45 godine). Pedagoški profesionalni razvoj teče sporije, te se pozicija i ugled u profesionalno-socijalnom krugu učvršćuje u periodu od 30-40 godine, dok su najplodnije godine, prema nalazima ovog istraživanja, između 40 i 50. U našim uslovima, otežanim specifičnim društveno-ekonomskim kontekstom, mnogi muzičari pokušavaju da pomire svoje lične i profesionalne aspiracije i zahteve realnosti, tako što se bave nastavom (kao "drugim" izborom), ali i da aktivno sviraju solo ili u orkestru i kamernim sastavima. Ovakva profesionalna dualnost nije retka ni u drugim zemljama (Altweg, 1990), ali je i stalni izvor kolizije identiteta muzičara i dileme oko toga "gde staviti akcenat" i da li i uolikoj meri bavljenje ovim vidovima profesije doprinosi ili otežava postizanje kvaliteta. Pored dualnosti drugo rešenje za mlade muzičare, koje predstavlja široko polje aktivnosti su alternativni, neformalni oblici muzičke profesije (pop-, rock-, jazz-, etnomuzika, muzička produkcija, mediji), za koje se mladi "snalaze", a koji zahtevaju drugu vrstu (opet vrhunskih) kompetencija i interesovanja, za koje mnogi nisu pripremljeni shodno dugogodišnjem "treningu" u domenu tradicionalnog pristupa muzičkom obrazovanju.

Nalazi autora koji se bave nastavnicima muzike zaposlenima u školama širokog muzičkog obrazovanja međutim, izveštavaju i o problemima koje neki nastavnici imaju u srednjim fazama profesionalnog razvoja (36 – 42. godine), u periodu kada su stekli

iskustvo i kompetencije, ali osećaju ograničenja u karijeri, rutiniranost, nedostatak izazova i perspektive, nemogućnost vertikalnog napredovanja u statusu. Ova profesionalna kriza srednjih godina završava se transformacijom profesionalnog identiteta nastavnika (Baker, 2005) ili menjanjem posla ili profesije. U takvom trenutku, postaje ponovo aktuelno pitanje osposobljenosti za različite poslove u okviru profesije muzičara i posedovanje transparentnog znanja i veština, i generičkih veština koje se mogu primeniti na različitim poslovima i životnim kontekstima (Smilde, 2009). Da je ideja o transferabilnosti, prenosivosti znanja u različite oblasti muzičke profesije već zaživela pokazuje istraživanje sprovedeno u Nemačkoj čiji rezultati ukazuju na to da više od 1/3 ispitivanih instrumentalista radi kao "slobodni umetnici" (ispomoć u orkestrima, slobodni projekti, koncerti u crkvama, kamerni orkestri, nastavnički posao, privatno ili u muzičkoj školi) i samo jednim delom imaju stalni posao, gde rade ne-muzičke poslove (kulturni menadžment, marketing, razvoj softvera, grafički dizajn, vode kurseve za rad u medijima, ali i kao gastronomi ili imaju kancelarijski posao). Samo jedan gudač zarađuje za život kao solista (Gembris & Langner, 2006).

Dakle, otvara se pitanje, u kom segmentu i na kom nivou muzičkog obrazovanja različiti činioци razvoja muzičkih, profesionalnih i ličnih kompetencija mogu da daju svoj ključni doprinos za bolji transfer veština ključnih za u profesionalnu praksu. A radi se, pored bazičnih znanja, o veštinama, komunikacije, timskog rada, konceptualnim veštinama (planiranja, kreativnog mišljenja), ličnim veštinama i odgovornosti i veštinama vezanim za poslovni svet i okruženje. Razvoj obrazovnog sistema u okviru Bolonjske reforme visokog obrazovanja, koji se odražava i u muzici (www.aecinfo.org), donosi promene i u samom sistemu visokog muzičkog obrazovanja, sa namerom da se prevaziđu kontradiktornosti postojećeg sistema i ostvari njegova fleksibilnost. Pokrenut je projekat *Polifonia* (www.polifonia-tn.org) koji se već više godina (od 2004) bavi istraživanjem odnosa kompetencija koje muzičko obrazovanje daje, mogućnosti da se one primene u praksi muzičke profesije i zahteva tržišta, sa idejom da doprinese razvoju muzičkih obrazovnih programa, posebno visokog muzičkog obrazovanja. Pokrenut je i istraživački projekat doživotnog usavršavanja (Research Group Lifelong Learning in Music & Arts) koji se bavi istraživanjima mogućnosti unapređivanja obrazovanja

muzičara, razvojem muzičke profesije, menjanjem obrazovnih profila i priprema za tržište rada.

Naše istraživanje ima za cilj da ustanovi stavove, iskustva i ispunjenost očekivanja i način na koji nastavnici pristupaju doživotnom profesionalnom i ličnom usavršavanju u našim uslovima. Pored toga, da istraži mišljenje samih muzičara o obrazovnom muzičkom sistemu, koje je kod nas još uvek u tradicionalnim, krutim okvirima i nije direktno povezano sa profesionalnom praksom.

Metodologija

U odnosu na postavljene ciljeve, istraživanje je eksplorativno i deskriptivno (Phelps *et al.*, 2005). Ono predstavlja deo šire studije koja se bavi ispitivanjem ishoda obrazovanja muzički darovitih i njihovim profesionalnim razvojem na različitim uzrastima (učenici, studenti i nastavnici). U ovom radu saopštavamo nalaze koji se odnose na nastavnike muzike.

Istraživanje ima za *cilj* da ispita:

- (1) relevantne činioce sticanja kompetencija za pedagoški, izvođački i stvaralački rad;
- (2) stepen lične i profesionalne (samo)ostvarenosti u okvirima razvoja karijere i u trenutnom društveno-ekonomskom kontekstu i
- (3) nivo i oblike dugoročnog stručnog i profesionalnog razvoja i usavršavanja nastavnika.

Ispitivane *varijable* se odnose na:

- *Opšte karakteristike*: pol, godine radnog iskustva, tip nastave, nivo obrazovnog sistema u kome radi (srednja škola/fakultet)
- *Kompetencije* za poslove u okviru muzičke profesije (pedagoški, izvođački, stvaralački rad, mediji, produkcija, "neklasični" žanrovi)
- Relevantne *činioce* koji su za sticanje znanja i veština za pedagoški, izvođački i stvaralački rad (sposobnost, motivacija, ličnost, porodica, vršnjačka grupa, odnos sa nastavnikom i njegove kompetencije)
- *Profesionalna očekivanja* – razvoj karijere i stepen ostvarenosti
- *Uticaj društveno-ekonomskih okolnosti*
- *Nivo i stepen doživotnog usavršavanja* (motivacija i oblici stručnog usavršavanja, bavljenje drugim muzičkim žanrovima, zadovoljstvo profesijom)

- *Evaluacija visokog muzičkog obrazovanja (FMU)*

Merni instrument. Za prikupljanje podataka korišćen je *Upitnik* konstruisan za potrebe ovog istraživanja (14 pitanja) Prvi deo *Upitnika* sadrži 6 pitanja opšteg karaktera (zatvoreni i otvoreni tip), dok drugi deo obuhvata 3 pitanja zatvorenog (Likertova skala procene) tipa i 9 pitanja otvorenog tipa, kao i 2 pitanja otvorenog izbora (Bukvić, 1996). *Uzorak* čini 65 nastavnika (25 profesora Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu i 40 nastavnika iz tri beogradske srednje muzičke škole)¹ i to 45 ženskog pola (69%) i 20 muškog (31%). *Upitnik* je dostavljan pojedinačno. Rađena je kvalitativna anaiza sadržaja i kvantitativna obrada podataka u programu SPSS 10.0.

Rezultati i interpretacija

Opšte karakteristike uzorka nastavnika muzike ukazuju da najbrojniju starosnu grupu čine nastavnici od 31-40 (34%), zatim 41-50 (26 %), slede grupe od 51-60 (25%) i 21-30 godina života (12%), dok starijih od 61 i više (3%) ima vrlo malo. Shodno nalazima Mantuževske (Manturzevska, 1995) očekivali bismo da su nastavnici u našem uzorku u plodnom periodu razvoja svoje pedagoške i/ili izvođačke karijerde. Kao i u predhodnim istraživanjima u grupama muzičara (Bogunović, 2008) pokazana je značajna starosna razlika u odnosu na opštu nastavničku populaciju u Srbiji, gde gotovo 50% nastavnika pripada starosnoj grupi između 50 i 59 godina (Joksimović i Bogunović, 2005). Veći broj ispitanika radi u instrumentalnoj (individualnoj) nastavi (74%), dok manji broj predaje teorijske predmete u okviru grupne nastave (26%). Interesantno je međutim, da se većina nastavnika (72%) pored pedagoškog rada, bavi i drugim vidovima muzičke profesije. Najviše je zastupljeno javno izvođenje (72%),² što je u skladu sa činjenicom da većinu ispitanika čine profesori instrumentalne nastave. U vezi sa tim, najzastupljenija je koncertna aktivnost (solo 45%; sviranje u orkestru 7%; kamerno muziciranje 6%; horsko pevanje 3% i dirigovanje 3%), a navedene su i klavirska saradnja (7%), kao i saradnik u pripremi i izvođenju operskih predstava (3%). U poređenju sa izvođenjem, znatno manji broj odgovora

¹ MŠ "Stanković" (N=17), MŠ "Josif Marinković" (N=9) i MŠ "Kosta Manojlović" (N=14).

² Procenti su dobijeni u odnosu na broj odgovora a ne na broj ispitanika, što znači da su poneki nastavnici aktivni na više profesionalnih planova.

(14%) se odnosi na komponovanje i na pisanje (9%), dok je po jedan odgovor (2%) obuhvatio radiofoniju, muzičku produkciju, interdisciplinarnne projekte i menadžment.

Relevantni činioci sticanja kompetencija za pedagoški, izvođački i stvaralački rad

Na osnovu odgovora dobijenih u vezi sa stečenim kompetencijama tokom studiranja za poslove u okviru muzičke profesije, može se zaključiti da su ispitanici najviše zadovoljni stečenim znanjem u domenu izvođaštva, pedagoškog i stvaralačkog rada. Nasuprot tome, nedostatak kompetencija se po njihovom mišljenju, ogleda se u osposobljenosti za rad u u medijima, u muzičkoj produkciji i za poslove u okviru «neklasičnih» žanrova (Pop, Rock, Jazz, Hip-hop) (Tabela 1).

Dakle, sticanje znanja i veština u okviru "tradicionalnih" vidova obrazovanja i dalje ima primat nad tipom obrazovanja koje sve više postaje imperativ savremenog društva. Za razliku od nekih zapadnoevropskih visokih institucija muzičkog obrazovanja, u našoj sredini gotovo da ne postoji formalno obrazovanje za sticanje kompetencija u domenu medija, muzičke produkcije i izvođenja i stvaranja u "neklasične" muzike. Budući muzičari, koji nisu zainteresovani za karijeru u tradicionalnim okvirima muzičke profesije, prepušteni su sticanju neformalnog znanja u vanškolskom/vanfakultetskom kontekstu gde je priroda učenja drugačija, samo-direktivna i često se odvija u grupi vršnjaka ili istomišljenika, u tzv. "trećem okruženju" (North & Hargreaves, 2008). S tim u vezi, trebalo bi razmišljati o proširivanju i modernizaciji nastave kojom bi zahtevi i potrebe tržišta, a samim tim i zapošljavanja mladih muzičara, u potpunosti bili zadovoljeni.

Tabela 1. Sticanje kompetencija za poslove u okviru muzičke profesije

	Pedagoški rad	Izvođaštvo	Stvaralački rad	Rad u medijima	Rad u muzičkoj produkciji	Poslovi u okviru «neklasičnih» žanrova
Nikako	1 (2%)	1 (2%)	4 (6%)	26 (40%)	37 (57%)	34 (52%)
Delimično	7 (10%)	6 (9%)	8 (12%)	7 (11%)	6 (9%)	10 (15%)
Umereno	13	10 (15%)	13 (20%)	13	4 (6%)	6 (9%)

	(20%)			(20%)		
U velikoj meri	26 (40%)	26 (40%)	20 (31%)	1 (2%)	1 (2%)	2 (3%)
U potpunosti	18 (28%)	20 (31%)	13 (20%)	8 (12%)	7 (11%)	5 (8%)
Nema odg.	/	2 (3%)	7 (11%)	10 (15%)	10 (15%)	8 (13%)
M	3.82	3.92	3.52	2.24	1.82	1.84
SD	1.01	1.00	1.19	1.44	1.40	1.28

N=65

Kada je reč o činiocima, relevantnim za sticanje potrebnih znanja i veština u toku visokog muzičkog obrazovanja, a u domenu budućeg pedagoškog, izvođačkog i/ili stvaralačkog rada, ispitanici su procenjivali stepen značajnosti (skala 1 – 5) 16 činioca koji se odnose na: sposobnosti, motivaciju, ličnost, porodicu, vršnjačku grupu i uticaj nastavnika. Kada se radi o činiocima vezanim za sticanje kompetencija za *pedagoški rad*, ispitanici su smatrali gotovo sve činioce važnim, pri čemu se motivacionih faktori, kao što su rad, trud i zalaganje najviše vrednuju ($M=4.87$), zatim sledi interesovanje ($M=4.80$) i osobine ličnosti (savesnost i istrajnost), stručnost nastavnika i odnos prema studentu (učeniku), dok se njegova izvođačka aktivnost smatra najmanje bitnom ($M=3.85$). Ispitanici su podršku i angažovanje porodice, kao i pozitivnu klimu u vršnjačkoj grupi ocenili kao manje važnim u odnosu na ostale činioce. Motivacioni činioci su opet najviše vrednovani u procesu sticanja veština i znanja za *izvođački rad*, i to istrajnost ($M=4.82$), zatim interesovanje i rad, trud i zalaganje ($M=4.80$), očekivano važnim se smatraju javni nastupi/takmičenja ($M=4.75$), što je i logično s obzirom na prirodu aktivnosti. Zanimljivo je da uticaj nastavnika glavnog predmeta, kao i njegov odnos sa učenicom, nije dominantan u onoj meri u kojoj bi možda bilo očekivano, kao ni pozitivna klima u okviru vršnjačke grupe ($M=4.10$) ili porodično okruženje. Dakle, vrednuju se više oni činioci koji promovišu individualnost, samosvojnost i samodovoljnost. Za *stvaralački rad*, što je i očekivano, kreativnost je najviše rangirana ($M=4.89$). Ostali činioci uglavnom korespondiraju već pomenutim rezultatima vezanim za pedagoški rad i izvođaštvo. Značaj ostalih činioca sticanja kompetencija tokom muzičkog obrazovanja, kao što su nivo postavljenih ciljeva, planiranje i organizovanje obaveza (vremena) i emocionalna stabilnost, procenjen je kao prosečan u

odnosu na prethodno pomenute. Dakle, unutrašnji činioci se ponovo, kao i u prethodnim istraživanjima, pokazuju ključnima za postizanje uspešnosti u bilo kom domenu muzičke profesije i obrazovanja. Sklop motivacionih i ličnih svojstava ostaje konstantno i kontinuirano važan u svim uzrasnim periodima, od osnovne preko srednje muzičke škole (Bogunović, 2008), do profesionalnog delovanja.

Stepen lične i profesionalne (samo)ostvarenosti u okvirima razvoja karijere i u trenutnom društveno-ekonomskom kontekstu

Veliki broj ispitanika procenjuje da je posao koji trenutno rade u velikoj meri (45%) ili u potpunosti (28%) u skladu sa očekivanjima koje su imali tokom studija. Mali broj njih je razočaran poslom koji obavlja (8%). No, da li je nastavnički posao bio i cilj njihove profesionalne karijere? Kvalitativna analiza odgovora nastavnika na ovo pitanje ukazuje da se kod polovine ispitanika (51%) profesionalna karijera odvijala u skladu sa planovima, dok druga polovina daje negativan odgovor (27%) ili izjavljuje da im je karijera preusmerena u jednom trenutku (17%). Ovi nalazi ukazuju da i pored toga što su znali "šta ih čeka" posle završavanja fakulteta nastavnici u prilično velikom broju opažaju svoj profesionalni put kao nešto što nisu očekivali, uglavnom u negativnom smislu. Mali broj njih (3 ispitanika) je to zadovoljstvo vremenom pronašlo u profesionalnoj zrelosti, ličnom angažmanu i "otkrivanju znakova na putu" što je bio izvor inspiracije za nove ideje.

Odgovori nastavnika o (ne)zadovoljstvu jasno ukazuju na projekтивne odbrambene mehanizme, razlozi za zadovoljstvo su uglavnom vezani za njih, a nezadovoljstva za druge i/ili okolnosti. Postoji izvesna nekonzistentnost u odgovorima ispitanika koja ukazuje na društveno poželjne odgovore u okviru afirmativnih tvrdnji, a zatim neočekivano veliki broj odgovora koji se odnose na razloge za nezadovoljstvo. Razlozi za nezadovoljstvo pripadaju uglavnom spoljašnjim faktorima, odnosno društveno-ekonomskim (ne)prilikama (Tabela 2) i o njima se izjašnjava 36% ispitanika. Nasuprot tome, unutrašnji faktori su prepoznati kao dominantni (34%), kada je reč o ostvarenju očekivanja. Ovde u velikoj meri uočavamo sličnost sa odgovorima u vezi sa relevantnim činiocima potrebnim za sticanje znanja i veština. Tako su istaknuti rad i upornost, za njima slede želja za ličnim usavršavanjem i

ostvarenjem, trud, talenat, volja, istrajnost, ljubav prema profesiji i različita interesovanja, pozitivan odnos sa nastavnikom. Po jedan odgovor odnosio se na kreativnost, ambiciju, entuzijizam, požrtvovanost, potrebu i želju za istraživanjem.

Tabela 2. Razlozi (ne)zadovoljstva profesionalnom karijerom

Razlozi zadovoljstva (uglavnom unutrašnji faktori)	Razlozi nezadovoljstva (uglavnom spoljašnji faktori)
<ul style="list-style-type: none"> • rad • upornost • želja za ličnim usavršavanjem i ostvarenjem • trud • talenat • volja • istrajnost • ljubav prema profesiji 	<ul style="list-style-type: none"> • odnos države prema umetnicima • kriza sistema vrednosti • nedostatak materijalnih sredstava • diskriminacija • privatni život i porodica • zdravstveni problemi • neusklađenost programa i zahteva u muzičkom obrazovanju • loš odnos sa nastavnikom

Razlozi nezadovoljstva uglavnom se odnose na materijalnu situaciju (27% od ukupnog broja odgovora), nemogućnost usavršavanja, putovanja, dolaska inostranih umetnika (21.15%), nebrigu države za umetnost, poremećen sistem vrednosti (13.46%) i političku situaciju uopšte (7.69%). Neki smatraju da umetnicima nikada nije bilo lako, ali i da loše društveno-ekonomske okolnosti mogu biti i izvor inspiracije pojedinca. Dakle, kao jedan od značajnih faktora neispunjenosti profesionalnih očekivanja najčešće je navođen uticaj *društveno-ekonomskih okolnosti* (60% odgovora ispitanika). Već je pokazano, na uzorku nastavnika muzike i opštih škola, da se društveno ekonomski status nastavnika odražava na ispunjenost njihovih životnih očekivanja, kako u pogledu zadovoljenja osnovnih tako i "viših potreba" i da se to odražava na njihov način života i kvalitet rada i odnosa sa učenicima (Bogunović i Stanković, 2008; Stanković i Bogunović, 2008).

Za nas je interesantno nezadovoljstvo postojećim muzičko-obrazovnim sistemom, posebno fakultetom, jer on "poslednja karika u lancu" osposobljavanja za budući rad. Najveći broj primedbi se odnosio na profesore. Njihova stručnost i odnos prema studentima bili su u jednakoj meri navedeni kao najveći kvalitet, ali i kao zamerka. Slaba zainteresovanost i nemotivisanost profesora, kao i sputavanje studenata u njihovim ambicijama, još su neke od upućenih zamerki. Iako je bilo pozitivnih mišljenja o kvalitetu

nastave, kod njene organizacije uočeni su određeni nedostaci: neusklađenost programa i potrebe prakse, previše nastavnih oblasti a premalo vremena, preopterećenost dolascima zbog prevelikih pauza u rasporedu i mali broj nastavnika i saradnika. Javlja se veća potreba za primenom stečenih znanja u praksi, adekvatnijom pripremom za pedagoški rad u instrumentalnoj nastavi, većim brojem nastupa i kamernim muziciranjem.

Nivo i oblici dugoročnog stručnog i profesionalnog razvoja i usavršavanja nastavnika

S namerom da sagledamo dugoročni odnos nastavnika prema *doživotnom profesionalnom usavršavanju (Lifelong learning)* počeli smo od njegovih početaka. Ohrabruje podatak da je 61% ispitanika od početka svoj izbor vezivalo za pedagošku praksu, dok je 6% imalo druge prioritete, ali je vremenom pronašlo zadovoljstvo u bavljenju ovim pozivom. Želja za prenošenjem znanja za dva ispitanika predstavlja logičan sled u razvoju profesionalne karijere.

Šesnaest ispitanika navelo je da je njihov *talenat/potencijal/sposobnost realizovan*, ali i među njima postoje oni koji smatraju da uvek ima prostora za dalji razvoj. Iz odgovora više od trećine ispitanika (38%) saznajemo da su mišljenja da lični razvoj treba da traje čitavog života. S tim u vezi, oni se trude da svakodnevno rade na sebi i tome uče studente, smatraju da je put stvaranja put otkrivanja, da se granice spoznaje uvek proširuju, a umetnički razvoj i uobličavanje nikada ne završavaju već dobijaju različite izraze u različitim periodima života i stvaralačkim fazama. Kada je reč o oblastima u kojima smatraju da bi trebalo da se još usavršavaju i razvijaju najviše su navodene pedagogija i izvođaštvo, dok nekolicini i samo otkrivanje novih oblasti u muzici predstavlja izazov. Za tri ispitanika logičan nastavak predstavlja dalje školovanje (doktorske studije), a po jedan ispitanik voleo bi da to bude pisanje udžbenika i stvaralački rad. Izražena je želja za pohađanjem različitih seminara i majstorskih kurseva koji bi trebalo da budu uobičajeni vid usavršavanja.

Izvor podsticaja za daljim usavršavanjem za najveći broj ispitanika je zadovoljstvo (60%) koje im samo usavršavanje pričinjava, zatim potreba za ličnim razvojem (52%), mogućnost da se doprinese razvoju mladih talenata (40%), želja za napredovanjem u struci

(37%), želja za sticanjem znanja (35%), a najmanji stimulatивно profesionalno okruženje (23%). Može se zaključiti da su i u ovom slučaju unutrašnje potrebe glavni pokretači napretka.

Oblik profesionalnog usavršavanja koji je u najvećoj meri zastupljen ($M=3.73$; $SD=1.62$) je kolektivno koncertno muziciranje (orkestar, kamerna muzika i hor), dok je solističko muziciranje ($M=3.34$; $SD=1.70$) takođe visoko prisutno, što je i logično s obzirom na to da 2/3 uzorka čine nastavnici instrumentalne nastave. Seminari koji su podjednako važni za sve obrazovne profile po zastupljenosti su na drugom mestu ($M=3.55$; $SD=1.70$).

Iako u "tradicionalnom" visokom muzičkom obrazovanju ne postoji mogućnost profesionalnog kontakta sa "neklasičnim" muzičkim žanrovima, interesovalo nas je da li se neko od ispitanika aktivno bavio žanrovima kao što su pop, rok, džez... i kako je to uticalo na njihov profesionalni razvoj. Negativan odgovor dalo je 51% ispitanika, pozitivno je odgovorilo 25%, a zabavna, evergrin, narodna i pozorišna muzika još neki su od navedenih žanrova. Bavljenje ovim žanrovima, pozitivno je uticalo na većinu nastavnika. To se manifestovalo proširenjem znanja, muzičkom otvorenošću, većom slobodom u izražajnim sredstvima, boljom sposobnošću improvizacije i proširenjem dijapazona mogućnosti izražavanja, kao i iskustvom na sceni. Dva ispitanika smatraju da bavljenje ovim žanrovima nije uticalo na njihov rad.

Dosadašnja analiza odgovora pokazala je da su ispitanici uprkos raznim društveno-ekonomskim teškoćama, promenama koje su neophodne, nedostatkom kompetencija za određene poslove ipak pronalazili motive i načine za bavljenjem odabranom profesijom. Odgovori na pitanje o tome, da li su razmišljali o promeni posla ili profesije opet je u prvi plan stavilo unutrašnje faktore koji su uticali na zadovoljstvo načinjenim izborom. Najviše ispitanika (71%) nije razmišljalo o promeni posla ili profesije, među kojima je jedan broj naglasio da se potpuno pronalaze u poslu koji obavljaju i da on za njih predstavlja pravi izbor. Nikakav odgovor nije dalo 2% ispitanika, a pozitivno je odgovorilo 9%. Razlozi za promenu posla ili profesije su finansijske prirode, nezadovoljstvo uslovima za rad, nekreativni program i malo prostora za lično napredovanje. Među šest profesora koji su naveli nove izbore, polovina bi nastavila da se bavi muzikom u nekom drugom vidu, dok bi polovina promenila sferu interesovanja.

Razlike prema polu, radnom stažu i vrsti nastave

Razlike prema *polu* pojavljuju se u odnosu na procenu važnosti sposobnosti/talenta za pedagoški rad, izvođaštvo i stvaralački rad. Ispitanici ženskog pola smatraju da su za pedagoški rad naročito važni sposobnost/talenat ($r=-0.29$; $p<0.2$), nivo postavljenih ciljeva ($r=-0.37$; $p<0.005$) i kreativnost ($r=-0.31$; $p<0.01$). Korelacija oblika profesionalnog usavršavanja sa polom ispitanika pokazala je da se žene više usavršavaju na seminarima ($r=-0.40$; $p<0.00$), a muškarci kroz solističku koncertnu aktivnost ($r=0.33$; $p<0.03$). Profesori koji imaju više godina *radnog iskustva* ističu rad, trud i zalaganje ($r=0.27$; $p<0.04$). Ispitanici sa dužim radnim iskustvom više objavljuju radove ($r=0.43$; $p<0.00$) i učestvuju na naučnim skupovima ($r=0.50$; $p<0.00$). Profesori *teorijske nastave* ističu želju za napredovanjem u struci ($\chi^2=4.74$; $df=1$; $p<0.03$), i, možda manje očekivano, i veću želju da doprinesu razvoju mladih talenata ($\chi^2=8.98$; $df=1$; $p<0.00$) od profesora instrumentalne nastave. Jedan deo rezultata potvrdio je očekivano, da se instrumentalisti više usavršavaju kroz solističke nastupe ($\chi^2=11.23$; $df=4$; $p<0.02$), a teoretičari učešćem na naučnim skupovima ($\chi^2=13.60$; $df=4$; $p<0.00$).

Završna razmatranja

Istraživanje je pokazalo da su ispitanici u velikoj meri zadovoljni poslom kojim se bave i da poseduju želju za daljim napredovanjem i usavršavanjem kako bi, pored ličnog napretka doprineli razvoju i afirmaciji mladih talenata. Unutrašnji činioci, bez obzira na otežavajuće društveno-ekonomske okolnosti glavni su pokretači profesionalnog razvoja. Rezultati ukazuju da se tokom studiranja uglavnom stiču kompetencije za izvođenje, pedagoški i stvaralački rad, pri čemu je konstatovano da je potreban viši stepen edukacije u okviru „neklasičnih“ žanrova i drugih vidova muzičkog izražavanja. Sistem i program je još uvek tradicionalan, nedostaje mu fleksibilnost i inovativnost, i u ovom trenutku ne obezbeđuje transferabilne veštine i znanja. U velikoj meri nametnuo se problem nedostatka pedagoškog smera za instrumentaliste ili bar pojačanog rada i kontakta sa decom, kao i potreba za češćom praktičnom primenom znanja tokom studija. Nastavnici su visoko kritični prema postojećem sistemu visokog muzičkog obrazovanja, ali se pravac njihovih primedbi kreće ka poboljšanju uslova i načina već postojećeg „tradicionalnog“ načina studiranja. Još uvek je prisutna

orijentacija "jedan posao za ceo život", što odražava izvesnu rigidnost i konzervativnost sistema, a koja je moguće i nametnuta otežanim društveno-ekonomskim okolnostima i potrebom za stalnim poslom, ali i niskim nivoom muzičke kulture u društvenom okruženju koja ne stimuliše potražnju za onom vrstom kompetencija koje obezbeđuje postojeći sistem muzičkog obrazovanja. A on, pre svega, počiva i održava se na postojećim ulogama nastavnika i učenika koji dele zajednička svojstva, inherentna muzičkom talentu, ali i muzičkoj profesiji, a to je individualnost, savesnost, istrajnost i oslanjanje na unutrašnje resurse.

Literatura:

- Altwegg, R. (1990). Soloist – Orchestral Player – Teacher, *International Journal of Music Education*, 15 (1), 9-12.
- Association Européenne des Conservatoires, Académies de Musique et Musikhochschulen (AEC) www.aecinfo.org
- Baker, D. (2005). Peripatetic music teachers approaching mid-career: a cause for concern?, *British Journal of Music Education*, 22 (2), 141-153.
- Bloom, B.S. (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantine Books.
- Bogunović, B. (2008). *Muzički talenat i uspešnost*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Bogunović, B. i Stanković, I. (2008). "Skriveno siromaštvo" nastavnika: status, posledice i strategije prevazilaženja, *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 40, 2, 403-422.
- Bukvić, A. (1996). *Načela izrade psiholoških testova*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gembris, H. & Langner, D. (2006). What are instrumentalists doing after graduating from music academy? In H. Gembris (Ed.), *Musical development from a lifespan perspective*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Joksimović, S. i B. Bogunović (2005). Nastavnici o kontekstu nastave i postignuće učenika; u R. Antonijević i D. Janjetović (prir.): *TIMSS 2003 u Srbiji* (270-291). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Jorgensen, H. (2003). Instrumental practice and developing musicianship; in R. Kopiez, A.C. Lehmann, I. Wolther & C. Wolf (eds.): *Proceedings of the 5th Triennial Conference of the European Society for the Cognitive Sciences of Music* (195-199). Hanover: University of Music and Drama.
- Kemp, E. (1996). *The Musical temperament. Psychology and personality of musicians*. New York: Oxford University Press.

- Manturzevska, M. (1990). A biographical study of the life-span development of the professional musicians. *Psychology of Music*, 18, 112-138.
- Manturzevska, M. (1995). Unterschiedliche Verläufe musikalischer Werdegänge im Licht biographischer Interviews mit zeitgenössischen polnischen Musikern; in H. Gembris, R.-D. Kraemer & G. Maas (Hgs.): *Musikpädagogische Forschungsberichte 1994* (23-41). Augsburg: Wißner.
- North, A.C. & Hargreaves, D.J. (2008). *The social and applied psychology of music*. Oxford: Oxford University Press.
- Phelps, R.P., R.H. Sadoff, E.C. Warburton & L.Ferrara (2005). *A guide to research in music education*. Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
- Polifonia – Erasmus Thematic Network For Music www.polifonia-tn.org
- Research group Lifelong Learning in Music and Arts www.hanze.nl/home/International/Research/Research+Group+in+Life+long+Learning+in+Music+and+the+Arts/Research+Group.htm
- Smilde, R. (2009). *Musicians as lifelong learners: Discovery through biography*. Delft: Eburon Academic Publishers.
- Stanković, I. i Bogunović, B. (2008). Nastavnik u vremenu tranzicije. U: Slobodanka Gašić-Pavišić i Snežana Joksimović (ur.): *Obrazovanje i siromaštvo u zemljama u tranziciji* (107-120). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Blanka Bogunović¹, Jelena Dubljević¹, Nina Jovanović¹

Faculty of Music Art, University of Belgrade

bbogunovic@rcub.bg.ac.rs

MUSICALLY GIFTED CHILD: EPILOGUE

Abstract: Potential of the musically gifted child ascend during development into a capacity of artistically formed person. And then, in many cases, giftedness/creativity is diverted from, primarily, the domain of personal expression to the domain of education, nurturing and stimulating new generations of gifted children. Considering long-term talent development, from the moment of recognition to the time, when, as an adult he/she is confronted with demands of integration in professional and live streams, we wonder: does music talents education assure necessary knowledge and skills? Do outcomes of education for gifted have "ecological validity" and create possibilities for them to accommodate on diverse demands and working conditions in contemporary, changeable social circumstances? To what extent is "longlife learning" realized, so that it might preserve flexibility in readjustment in the context of new job market demands? Answers on these and other questions, we were looking for through *exploratory research*, with intention to depict attitudes, expectations and evaluations of specialized music education, perceived from professional musicians' point of view. Our *aims* were to investigate: (1) relevant factors that contribute to acquirement of teaching, performing and creative work competences; (2) the degree of personal and

professional self-actualisation in the present socio-economical situation and (3) level and forms of *longlife learning* and professional development of music teachers. *Sample* is consisted of 65 teachers of music high school and of the Faculty of Music Art. *Questionnaire* is made for this research and quantitative and qualitative *statistical analysis* was performed. Results show that during higher education mainly competencies for performance, educational and creative work are to be acquired. Inner factors, nevertheless aggravating socio-economic circumstances, are the primarily movers of professional development. Curricula is still traditional, flexibility and innovation lacks, and at this moment, it does not obtain transferable knowledge and skills. Orientation "one job for life" is still present, which reflect certain rigidity and conservatism of the system, but it could be also imposed by difficult social circumstances, and by low level of musical culture in social surrounding.

Keywords: musical giftedness, specialized music education outcomes, competencies, "longlife learning".

